

Особливості діяльності рад у справах руської православної церкви і релігійних культів на Херсонщині в 1943–1965 рр.

На основі архівних джерел розглядаються особливості діяльності уповноважених рад у справах Руської православної церкви і релігійних культів при Раді Міністрів СРСР на Херсонщині в повоєнні роки та період десталінізації. Звертається увага на завдання, що ставилися перед уповноваженими цих рад, на умови їхньої роботи, розмір їхнього соціального забезпечення, на проблеми їх взаємовідносин з іншими чиновниками тощо. Демонструються наслідки діяльності інституту уповноважених в Херсонській обл. УРСР в 1943–1965 рр.

Ключові слова: рада, політика, громада, церква, священник.

На основе архивных источников рассматриваются особенности деятельности уполномоченных советов по делам Русской православной церкви и религиозных культов при Совете Министров СССР на Херсонщине в послевоенные годы и период десталинизации. Обращается внимание на задания, которые ставились перед уполномоченным этих советов, на условия их работы, размер ихнего социального обеспечения, на проблемы их взаимоотношений с другими чиновниками и т. п. Демонстрируются последствия деятельности института уполномоченных в Херсонской обл. УССР в 1943–1965 гг.

Ключевые слова: совет, политика, общество, церковь, священник.

Based on archival sources in the article is considered about the peculiarities of activities of authorized councils for Russian Orthodox Church and religious worship at the Council of Ministers of the USSR in the Kherson region in the post-war years and the period of de-Stalinization. The attention is given to tasks which had authorized persons of these councils, to their working conditions, to the size of their social security, to the problems of their relationships with other officials etc. In the article is shown the consequences of the institution authorized in the Kherson region USSR in 1943–1965 years.

Key words: council, politics, community, church, ecclesiastic.

У наші дні увага українських істориків спрямована на дослідження недостатньо вивчених проблем української історичної науки. Однією з таких проблем є діяльність радянських державних органів, спрямована на реалізацію нової політики СРСР щодо Руської православної

церкви (далі – РПЦ), що сформувалася під час Великої Вітчизняної війни і реалізовувалася в період 1943–1965 рр.

Вагомий внесок у розробку цієї проблеми зробили українські науковці: П. Бондарчук, Ж. Канталінська, І. Луковенко, В. Милусь, М. Михайлуца та ін. [1–7]. Серед російських дослідників взяли участь у дослідженні цієї проблеми: Ю. Гераськін, О. Федотов, М. Шкаровський [8–10].

Однак проблема діяльності уповноважених Ради у справах РПЦ (далі – РСРПЦ) і Ради у справах релігійних культів (далі – РСРК) при Раді Народних Комісарів СРСР (далі – РНК) (пізніше – Раді Міністрів СРСР) по Херсонській області УРСР до наших днів комплексно не досліджувалася. Саме тому метою цієї роботи є спроба дослідити особливості діяльності уповноважених вищезгаданих рад на території Херсонщини в 1943–1965 рр.

Радянська церковна політика в період Другої світової війни порівняно з політикою 1920–1930 рр. зазнала суттєвих змін і стала більш ліберальною. Це було зумовлено, з одного боку, зовнішньою політикою Радянського Союзу, спрямованою на здобуття підтримки західних країн у боротьбі з німецько-фашистськими окупантами і отримання прихильності прокомуністичних партій та урядів Центрально-Східної Європи для поширення впливу РПЦ на їхню територію.

З іншого боку – внутрішньою ситуацією в СРСР, яка вимагала рахуватися зі зростанням релігійних настроїв у радянському суспільстві внаслідок війни і бажанням влади використати православну церкву для консолідації населення радянської країни.

Таким чином, завдяки зміні політичної кон'юнктури в СРСР його політика щодо РПЦ лібералізувалася і протрималася в такому стані до приходу М. Хрущова до влади, після чого тиск на РПЦ поступово посилювався і розгорталася антирелігійна пропаганда.

Провідну роль в утіленні в життя церковної політики радянської держави було покладено на РСРПЦ і РСРК, що діяли при уряді. Формування цих органів розпочалося з видання 14 вересня 1943 р. постанови РНК СРСР про створення Ради у справах РПЦ. На думку історика церкви П. Бондарчука, "ця Рада фактично мала не лише контролювати РПЦ, а й скеровувати її діяльність". Таким чином, РПЦ фактично перетворювалася на окремий державний орган СРСР і постійно перебувала під впливом державної церковної політики [11, с. 94].

Постановою РНК СРСР за № 572 19 травня 1944 р. було створено Раду у справах релігійних культів, яка мала забезпечити зв'язок між урядом і керівництвом різноманітних релігійних об'єднань: вірменно-григоріанської, старообрядницької, католицької, греко-католицької,

лютеранської церков, мусульманського, іудейського, буддійського віросповідань і сектантських організацій.

Реалізація нової церковної політики на місцевому рівні була покладена на уповноважених РСРПЦ і РСРК при союзних республіканських та обласних (крайових) виконавчих комітетах рад трудящих.

До обов'язків уповноважених РСРПЦ при виконкомах місцевих рад належали: реєстрація і ліквідація релігійних громад, надання їм у користування церковних споруд, їх огляд, обстеження і закриття, реагування на скарги і заяви громадян тощо [12, с. 220–221].

У свою чергу, уповноважені РСРК при виконкомах облрад займалися обліком релігійних громад і культових споруд, що не належали до РПЦ, та стежили за внутрішнім життям цих громад [13, арк. 13]. Вони збирали фактичний матеріал про форми масової релігійної роботи в містах і селах (жниварські свята, вечори кохання та ін.), проведення хрещень, участь у житті релігійних громад учнівської молоді, студентства і радянських службовців, створення сектантами струнних оркестрів, гуртків художнього шиття і рукоділля, антивоєнні настрої духовенства і мирян, випадки відмов віруючих служити в Червоній армії тощо [14, арк. 12–13].

Незважаючи на велику кількість завдань, що ставилися перед уповноваженими РСРПЦ і РСРК, їхні колеги з обласних рад сприймали їх як другорядних чиновників, тому для них створювалися гірші умови праці, ніж для інших робітників виконкомів облрад. Не була винятком і Херсонська обл. Так, реагуючи на такий стан речей наприкінці 1945 р., уповноважений РСРК у Херсонській обл. Д. Лисенков скаржився голові РСРК при РНК СРСР тов. Полянському на те, що приміщення, в якому він працював, не відповідало необхідним вимогам.

Зокрема, уповноважений РСРК зазначав, що в кабінеті площею 12 м² він зі своїм секретарем працювали разом з уповноваженим РСРПЦ і його секретарем. В цьому ж приміщенні стояла шафа і три столи, причому секретарі працювали за одним із них. У той час, коли в усіх кімнатах будівлі облвиконкому був зроблений ремонт, ця кімната була навіть не біленою, було відсутнє опалення, телефон і потрібна для роботи література.

Також уповноважений РСРК Д. Лисенков скаржився, що він, проживаючи з 20 вересня 1945 р. в Херсоні, не отримав квартиру і не бачив перспектив для її отримання найближчим часом [15, арк. 15 зв.].

Окрім створення гірших умов праці, ніж іншим співробітникам, влада Херсонської обл. завантажувала уповноважених РСРПЦ і РСРК роботою, яка не належала до їхньої компетенції, що у свою чергу негативно впливало на виконання їхніх прямих посадових обов'язків.

Наприклад, уповноважений РСРПЦ у Херсонській обл. УРСР тов. Коровін в листі № 4731 від 25 листопада 1944 р. повідомляв уповноваженого РСРПЦ при РНК УРСР П. Ходченка, що через відрядження у справах облвиконкому він з узятих на облік 101 православної церкви в Херсонській обл. в 1944 р. встиг зареєструвати лише 54, тому ризикував зірвати реєстрацію церков у визначений термін [16, арк. 38].

Також херсонська обласна влада намагалася на уповноважених РСРПЦ і РСРК економити кошти місцевого бюджету. Так, уповноважений РСРК у Херсонській обл. тов. Авраменко отримував меншу зарплатню, ніж уповноважені, які працювали в РРФСР. Через що на початку 1952 р. він звертався з клопотанням до уповноваженого РСРК по УРСР П. Вільхового з проханням встановити йому персональну ставку щомісячної зарплати або виплачувати щомісячну дотацію на рівні уповноважених РСРК в РРФСР [17, арк. 2].

Така ситуація не була поодинокую. Як зазначав історик церкви Л. Швець, гідність уповноважених принижували, починаючи з 1940-х рр., дискримінуючи їх в оплаті праці порівняно з іншими партійними та радянськими працівниками. Їх не включали до відповідальних працівників, яким, згідно з постановою Ради Міністрів СРСР № 275 від 10 лютого 1948 р., видали додаткове грошове забезпечення.

Надалі становище не покращувалося, тому оклади уповноважених РСРПЦ в областях у другій половині 1950-х рр. відповідали лише третині заробітної плати завідувача організаційного відділу з набору робочої сили при облвиконкомах союзних республік [18, с. 297].

Економія бюджетних коштів на інститутах уповноважених РСРПЦ і РСРК не обмежувалася зниженням їхніх зарплат. Приміром, негативно вплинув на роботу уповноваженого РСРПЦ у Херсонській обл. наказ Херсонського облвиконкому від 21 травня 1947 р. про скорочення посади технічного секретаря. І хоча завдяки клопотанню нового херсонського уповноваженого К. Шкуренка від 13 березня 1950 р. ідея відновлення штатної посади секретаря-машиністки була підтримана уповноваженим РСРПЦ по УРСР П. Ходченком, утілення в життя цього рішення затягнулося на два роки. Тому уповноважені РСРПЦ у Херсонській обл. впродовж п'яти років вимушені були витратити час на виконання технічної роботи, яку повинен був виконувати секретар [19, арк. 17].

Політики, спрямованої на економію фінансових ресурсів на інституті уповноважених, дотримувалася й центральна влада. Так, відповідно до постанови Ради Міністрів СРСР від 24 квітня 1952 р. за № 1981 "Про усунення надмірностей і порушень, що допускаються при відрядженнях посадових осіб", голова РСРПЦ Г. Карпов наказав

управляючому справами цієї ради тов. Барашкову спільно з Інспекторським відділом переглянути річний план відряджень співробітників Ради з урахуванням скорочення витрат на відрядження за кошторисом 1952 р. на 7 % порівняно з відповідними асигнуваннями 1951 р. Причому строк відрядження співробітників РСРПЦ не повинен був перевищувати десяти діб, за винятком випадків, що були викликані "діловою необхідністю" [20, арк. 4].

Те, що за рахунок інститутів уповноважених РСРПЦ і РСРК держава економила кошти, не звільняло їх від жорсткого контролю з боку вищого керівництва. Яскравим свідченням такого підходу був випадок зі звільненням секретаря уповноваженого РСРПЦ Є. Данилевської в 1953 р. за те, що вона за відсутності уповноваженого тов. Шкуренка повідомила священику і представникам церковної громади Цюрупинська зміст листа РСРПЦ про доцільність тимчасово утриматися від розбору вилученого у громади за рішенням облвиконкому зруйнованої будівлі собору [21, арк. 12].

Очевидно, після цього випадку посада секретаря уповноваженого РСРПЦ у Херсонській обл. була знову скорочена. Тому уповноважений Ф. Гриженко звернувся в серпні 1954 р. до голови РСРПЦ при Раді Міністрів СРСР Г. Карпова з клопотанням про відновлення посади технічного секретаря, зазначивши наступне: "Технічна робота в канцелярії уповноваженого настільки мене займає, що я не можу приділяти потрібного часу для вивчення діяльності релігійних громад" [22, арк. 65].

У відповідь на прохання Ф. Гриженка про відновлення посади технічного секретаря відповідальний секретар РСРПЦ тов. Репін 7 вересня 1954 р. повідомив, що за роз'ясненням Штатного управління Міністерства фінансів СРСР посада секретаря-машиністки уповноваженого РСРПЦ у Херсонській обл. оплачувалася з місцевого бюджету і скорочена за пропозицією Херсонського облвиконкому, тому може бути відновлена Штатним управлінням Міністерства фінансів СРСР тільки за клопотанням облвиконкому та Ради Міністрів УРСР і за рахунок скорочення аналогічної (за розміром окладу) посади в одному з обласних виконкомів [23, арк. 70].

Взаємодія уповноважених РСРПЦ і РСРК з іншими органами виконавчої влади в Херсонській обл. знаходилася на неналежному рівні. Приміром, уповноважений РСРПЦ у Херсонській обл. А. Салмін у березні 1945 р. скаржився голові РСРПЦ при РНК СРСР Г. Карпову і уповноваженому РСРПЦ при РНК УРСР П. Ходченку на те, що він не міг зареєструвати вісім релігійних громад через те, що райвиконкоми Херсонської обл. затягували підписання договорів з громадами

віруючих про передачу їм у безоплатне, безстрокове користування молитовних будинків і культового майна [24, арк. 9].

Крім того, уповноваженим РСРПЦ періодично доводилося вести боротьбу з так званими "перегинами" місцевих чиновників щодо православної церкви. Приміром, уповноважений РСРПЦ Ф. Гриженко у квітні 1954 р. виступив проти дій Сиваського сільського голови тов. Косова, який заборонив священику провести покійника з квартири на кладовище, внаслідок чого йому головою виконкому Сиваського райради А. Мавренком було "зроблене суттєве зауваження" [25, арк. 19, 24].

Уповноважений РСРК у Херсонській обл. В. Авраменко теж був незадоволений співпрацею з місцевою владою. В січні 1953 р. він скаржився голові виконкому херсонської облради Т. Барильнику на те, що Херсонська обласна рада, виконкоми рад Генічеського, Горностаївського, Іванівського і Каланчацького р-нів не виконують вказівок облвиконкому з проведення заходів, спрямованих на боротьбу з релігійними формуваннями, особливо з групами віруючих, що діяли нелегально, і тих, що незаконно проводили молитовні збори на дому [26, арк. 10]. Таким чином, частина місцевих чиновників вважала уповноважених РСРПЦ і РСРК другорядними співробітниками та бойкотувала співпрацю з ними.

Взаєморозуміння між місцевими уповноваженими та їхнім республіканським і всесоюзним керівництвом теж було незадовільним. Наприклад, уповноважений РСРК у Херсонській обл. В. Авраменко у вересні 1954 р. скаржився голові РСРК при Раді Міністрів СРСР І. Полянському на те, що його не запросили на республіканську нараду уповноважених, яку він уважав основним заходом, на якому уповноважені можуть обмінятися досвідом і отримати поради та вказівки щодо роботи, у т. ч. у рамках посилення атеїстичної пропаганди.

Крім того, В. Авраменко скаржився вищезгаданому посадовцю на уповноваженого Ради в УРСР П. Вільхового на те, що той у своїх зауваженнях до його звіту за перше півріччя 1954 р. замість того, щоб вказати, яким чином виправити помилки, недоліки та упущення, "без фактів, огульно звинувачував, ображав і т. д., навмисно викривляючи, переплутуючи, перекручуючи питання, викладені в інформзвіті, аби знайти звинувачення уповноваженому і т. д. і т. п." [26, арк. 39–40].

Натомість сприятливим фактором у роботі уповноваженого РСРПЦ у Херсонській обл. була позиція керівництва Херсонської і Одеської єпархій, яке намагалося налагодити з ним продуктивну роботу і доброзичливі відносини. Доказом цього може слугувати те, що архієпископ Нікон неодноразово вітав обласних уповноважених з різноманітними святами. Наприклад, у телеграмі до уповноваженого

РСРПЦ у Херсонській обл. Ф. Гриженка високопреосвященний Нікон, вітаючи його з наступаючим 1955 р., писав: "Вітаю Вас, дорогий Феодор Іоакимович, з Новим роком, бажаю здоров'я, успіхів у Вашій багатокорисній діяльності" [27, арк. 91].

Намагання духовенства добитися поблажливості з боку уповноважених РСРПЦ і РСРК у деяких випадках призводило до панібратських відносин між уповноваженими і священнослужителів, а в інших – навіть до випадків хабарництва і перевищення службових повноважень уповноваженими зазначених рад. Тому у спільному секретному листі до всіх уповноважених РСРПЦ і РСРК від 9 травня 1946 р. за № 354/с-475/с голова РСРПЦ Г. Карпов і заступник голови РСРК Ю. Садовський попередили уповноважених про необхідність "суворо дотримуватися лише ділових взаємовідносин з представниками культів" [28, арк. 211–211 зв.].

Незважаючи на те, що уповноважених РСРПЦ і РСРК їхні місцеві колеги недооцінювали, вони користувалися певною кількістю благ, як інші державні службовці. Так, уповноважений РСРК тов. Авраменко під час планової відпустки (6 жовтня – 2 листопада 1952 р.) знаходився на санаторному лікуванні в Одесі, уповноважений РСРПЦ тов. Шкуренко під час відпустки згідно з рекомендацією медичної комісії (вересень 1953 р.) теж перебував на лікуванні в санаторії [29, арк. 43; 30, арк. 13].

Крім того, тов. Шкуренко з 10 червня до 8 серпня 1953 р. перебував у відпустці у зв'язку зі складанням державних іспитів в Одеському держпедінституті. Таким чином, у 1953 р. він близько трьох місяців не займався виконанням своїх прямих посадових обов'язків [31, арк. 13].

Деяким уповноваженим РСРПЦ, у тому числі сусідніх з Херсонською Кіровоградської і Кримської областей П. Романову і Я. Жданову відповідно, у зв'язку з досягненням ними десятилітнього стажу роботи на посаді уповноважених і бездоганну роботу було оголошено подяку з видачею грошової премії у розмірі 700 крб [32, арк. 27, 40].

Однак неналежні умови праці, заниження заробітної плати, скорочення допоміжного персоналу і відсутність тісної співпраці з іншими державними службовцями впливали на те, що уповноважені часто не виконували свої обов'язки, за що їх звільняли чи переводили на іншу роботу.

Доказом такого стану речей може слугувати те, що в 1944–1953 рр. посаду уповноваженого РСРПЦ у Херсонській обл. обіймали тт. Корвін, Салмін, Плахотний і Шкуренко. Отже, один уповноважений в середньому перебував на посаді 2,5 роки. Зрозуміло, що це негативно впливало на якість їхньої роботи. Аналізуючи цю ситуацію, історик церкви М. Михайлуци зазначив, що через постійну зміну кадрів уповноважені не мали необхідного часу навіть на поверховий розгляд сути

своєї справи. Звідси була слабкою їхня теоретична база, відсутня професійна підготовка, бракувало відповідних знань з історії регіону, історії релігії, релігійно-духовної обрядовості, конфесійних особливостей та специфіки міжконфесійних відносин тощо [33, с. 219].

Реагуючи на незадовільний стан роботи уповноважених, голова РСРПЦ при Раді Міністрів СРСР Г. Карпов у таємному листі до обласних уповноважених від 21 січня 1947 р. зазначав, що деякі з них слабо вивчають релігійну ситуацію в регіонах, недостатньо слідкують за правильним виконанням радянського законодавства щодо православної церкви, затримують квартальні та річні звіти та не висвітлюють у них і в статистичних таблицях всієї необхідної інформації, втручаються у внутрішні справи церкви тощо [34, арк. 11].

Незважаючи на низку факторів, що негативно впливали на роботу уповноважених РСРПЦ і РСРК, вони намагалися виконувати завдання, які на них покладалися. Серед першочергових завдань, що ставилися перед уповноваженими, були взяття на облік релігійних громад і реєстрація священнослужителів.

Зокрема, станом на 1 червня 1946 р. уповноваженим РСРПЦ А. Салміним на облік в Херсонській обл. було взято 115 православних парафій, яким у користування було передано 59 типових церков і 56 молитовних будинків. Служителів культу на 1 червня 1946 р. на Херсонщині було зареєстровано 123 (31 протоіерей, 81 священник, ігумен, 2 ієромонахи, 8 дияконів) [35, арк. 14; 36 арк. 1].

Серед інших завдань, які виконували уповноважені РСРПЦ і РСРК, був збір інформації про проведення релігійних свят. Наприклад, проаналізувавши ситуацію під час різдвяних днів 1957 р., уповноважений РСРПЦ у Херсонській обл. Ф. Гриженко повідомив РСРПЦ, що духовенство з церковним активом ходило містами і селами з молитвами, що принесло йому гарні прибутки. Він звертав увагу на те, що під час ходіння священники вели широку агітацію із залучення людей до церкви, хрещення дітей, говіння, освячення будинків і колодязів тощо.

Оглянувши херсонські церкви, Ф. Гриженко констатував, що вони мали урочистий вигляд, були прикрашені квітами та ілюміновані. Всі храми були заповнені людьми, однак, можливо, через несприятливі природні умови, їх було набагато менше, ніж у 1956 р. [37, арк. 2].

Починаючи з кінця 1940-х рр., унаслідок розчарування керівництва СРСР у використанні Московської патріархії на міжнародній арені, ліберальна політика щодо православної церкви почала охолоджуватися. З цього часу уповноважені РСРПЦ значну увагу приділяли скороченню мережі православних храмів і більш суворо вивчали діяльність православних священнослужителів.

Так, Херсонський облвиконком щодо уповноваженого РСРПЦ у Херсонській обл. К. Шкуренка від 1 серпня 1950 р. звернув увагу на те, що недіючий молитовний будинок в с. Птахівка Скадовського р-ну більше року ніким не використовувався, що спонукало віруючих до його відновлення, і наголосив: "Якщо б з Вашого боку вчасно було поставлене питання перед облвиконкомом про використання вказаної будівлі, такого явища не було б" [38, арк. 43].

Паралельно з політикою закриття культових споруд РСРПЦ дотримувалася лінії, спрямованої на обмеження будівництва нових храмів. У відповідь на клопотання релігійної громади с. Трифонівки Великоолександрівського району Херсонської обл. про дозвіл на будівництво церкви РСРПЦ в червні 1952 р. рекомендувала запропонувати громаді купити чи взяти в оренду приватний будинок для використання його як молитовного будинку, адже "будівництво церкви Рада вважала недоцільним" [39, арк. 52].

Однак не завжди уповноважені РСРПЦ і РСРК дотримувалися політики, спрямованої на скорочення кількості церков і молитовних будинків у СРСР. Так, уповноважений РСРПЦ у Херсонській обл. Ф. Гриженко в лютому 1956 р. задля ліквідації невдоволення віруючих звертався до уповноваженого РСРПЦ в УРСР Г. Корчева з проханням клопотати перед Радою Міністрів УРСР дозволити виділити земельні ділянки під будівництво молитовних будинків в селах Громівці Новотроїцького р-ну, Раденську та Високопілля Цюрупинського р-ну [40, арк. 12–12 зв.].

Послаблення ліберальної політики щодо РПЦ знайшло своє відображення у висуванні більш жорстких вимог до священнослужителів, які прагнули зареєструватися в уповноважених РСРПЦ. Зокрема, у листі від 1 жовтня 1948 р. голова РСРПЦ тов. Карпов вимагав від уповноваженого РСРПЦ у Херсонській обл. тов. Плахотного, щоб при реєстрації служителів релігійних культів, членів церковних рад і ревізійних комісій він звертався до Міністерства державної безпеки та Міністерства внутрішніх справ для консультацій, і в разі їхніх заперечень щодо певної особи, відмовляти їй в реєстрації [41, арк. 175].

Негативно вплинуло на ліберальну церковну політику СРСР те, що після смерті тов. Сталіна ЦК ВКП(б) очолив М. Хрущов. Як зазначив російський історик церкви М. Шкаровський, тов. Хрущов сформувався як політичний діяч в 1930-ті рр. і немало сил доклав до знищення храмів у Москві та Україні. Крім того, будучи своєрідним "революційним романтиком", новий лідер партії щиро вірив у можливість швидкої побудови комунізму, в якому немає місця для релігійних уявлень [42, с. 352].

Після видання Радою Міністрів СРСР постанови "Про посилення контролю за виконанням законодавства про культури" від 16 березня 1961 р. місцеві органи влади посилили тиск на православну церкву, а РСРПЦ їх у цьому підтримувала [43, с. 372]. Місцеві виконкоми почали використовувати різноманітний спектр методів для закриття церков. Одним із таких методів було злиття двох релігійних громад в одну. Діючи за таким принципом, виконком Бериславської райради 27 квітня 1962 р. прийняв рішення задовольнити прохання частини віруючих про вихід їх із церковної двадцятки Успенської церкви та об'єднати їхню громаду з Введенською громадою Берислава. Виконком Херсонської облради затвердив це рішення і передав приміщення Успенської церкви в користування Бериславської райради. Уповноважений РСРПЦ у Херсонській обл. Ф. Гриженко, у свою чергу, зробив висновок, що існують всі підстави для зняття з реєстрації Успенської релігійної громади [44, арк. 1–2, 6–7].

Реагуючи на ці рішення, інша частина Успенської громади зібрала близько 400 підписів і зверталася зі скаргами до вищих державних органів, однак РСРПЦ при Раді Міністрів СРСР погодилася з рішенням Херсонської облради і надала право громаді орендувати інше приміщення для молитовних цілей [45, арк. 14].

Уповноважений РСРК у Херсонській обл. теж долучився до зменшення кількості православних громад на Херсонщині. На підставі висновків уповноваженого РСРК Д. Лисенкова виконком Херсонської облради прийняв рішення від 2 вересня 1949 р. за № 1189 про закриття молитовного будинку Введенської старообрядницької громади білокриницької злагоди в Херсоні [46, арк. 74]. Ліквідація цієї громади відбулася на підставі відсутності у неї служителя культу і низької відвідуваності богослужінь [47, арк. 7].

Після закриття церкви представник старообрядців Г. Афанашенко скаржився в свою архієпископію на "неправильні" дії херсонського уповноваженого РСРК, які виявилися в тому, що він "без попередження і офіційного документа несподівано опечатав храм". Віруючі були незадоволені й тим, що при передачі богослужбових речей із закритого храму в місцевий історико-археологічний музей був зламаний іконостас. Всього до музею передано 319 культових предметів [48, арк. 7].

Внаслідок посилення антицерковної політики за участі уповноважених РСРПЦ і РСРК кількість православних громад і легально практикуючих священнослужителів істотно зменшилася. Так, на 1 січня 1964 р. в Херсонській обл. діяла 61 православна парафія, серед яких типовими церквами користувалися лише вісім, молитовними будинками – 45, а вісім громад не мали культових споруд. Таким чином,

порівняно з 1 червня 1946 р. кількість православних громад скоротилася на 53 %. У свою чергу, кількість зареєстрованих священнослужителів на Херсонщині за цей період скоротилася на 44 % і склала 54 особи [49, арк. 4].

Політика, спрямована на зменшення кількості релігійних громад і духовенства, призвела до негативних наслідків, які виявилися у збільшенні випадків нелегальної діяльності православних священників на Херсонщині. Це, у свою чергу, змусило уповноваженого РСРПЦ у Херсонській обл. К. Шкуренка реагувати на поширення цього явища. Ведучи боротьбу із нелегальною діяльністю священнослужителів, він 14 березня 1952 р. звернувся до голови Чаплинського райвиконкому П. Коваленка з вимогою за допомогою місцевих органів влади припинити незаконну діяльність знятого з реєстрації священика Д. Комарницького, яка полягала у проведенні ним служб і відправ у с. Натальївці та навколишніх селах [50, арк. 1].

Отже, провідна роль в реалізації радянської політики щодо РПЦ на регіональному рівні була покладена на уповноважених РСРПЦ і частково РСРК, які діяли при обласних (крайових) виконавчих комітетах рад трудящих. Реалізуючи свої завдання, уповноважені цих рад на Херсонщині зіштовхнулися з низкою перепон. Так, незважаючи на те, що на них була покладена низка важливих обов'язків, інші чиновники сприймали їх як другорядних службовців, тому в уповноважених виникали проблеми із співпрацею з виконкомом обласної і деякими районними радами Херсонської обл. Крім того, для них створювалися гірші умови праці, їх завантажували роботою, що не входила до їхньої компетенції, і виплачували меншу зарплату, ніж іншим співробітникам облвиконкому. Незважаючи на ці обставини, уповноважені РСРПЦ і РСРК у Херсонській обл. утілювали в життя релігійне законодавство, проводили облік і реєстрацію парафій і духовенства, вивчали релігійну ситуацію в регіоні тощо.

Під впливом охолодження ліберальної церковної політики наприкінці 1940-х рр. і приходу до влади "революційного романтика" М. Хрущова зусиллями уповноважених вищезгаданих рад було посилено тиск на православну церкву, що призвело до скорочення удвічі мережі православних культових споруд і легально діючого духовенства в Херсонській обл. Це викликало незадоволення віруючих і спровокувало зростання кількості таємних богослужінь і відправ, здійснюваних незареєстрованими священнослужителями Херсонщини.

Література

1. Канталінська Ж. В. Відносини радянської держави та православної церкви в Криму в кінці 40-х – на початку 60-х років ХХ століття : автореф.

дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" / Ж. В. Каталінська. – Запоріжжя, 2003. – 20 с.

2. Бондарчук П. М. Особливості релігійної ситуації в Україні у середині 1940-х – на початку 1950-х рр. / Петро Миколайович Бондарчук // Український історичний журнал. – 2010. – Вип. 2. – С. 137–163.

3. Луковенко І. Г. Радянська держава і Російська православна церква: історичний досвід відносин на матеріалах Донецької області (1943–1964 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 09.00.11 "Релігієзнавство" / Луковенко І. Г. – Київ, 2007. – 23 с.

4. Милуць В. І. Державна влада і православна церква на Волині у другій половині 40-х – 50-ті роки ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" / Милуць В. І. – Львів, 2002. – 18 с.

5. Михайлуца М. І. Православна церква на Півдні України в роки Другої світової війни (1939–1945) / Микола Іванович Михайлуца. – Одеса : БМБ, 2008. – 392 с.

6. Яремчук С. С. Православна церква на Буковині у 1944–1991 рр. (державно-церковні взаємини) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" / Яремчук С. С. – Черкаси, 2006. – 20 с.

7. Швець Л. М. Становище уповноважених ради у справах руської православної церкви в апаратах облвиконкомів у другій половині 50-х рр. ХХ ст. / Л. М. Швець // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Просвіта, 2005. – Вип. ХІХ. – С. 294–298.

8. Гераськин Ю.В. Взаимоотношения Русской православной церкви, общества и власти в конце 1930-х – 1991 гг. (на материалах областей Центральной России) : автореф. дисс. ... д-ра ист. наук : спец. 07.00.02 "Отечественная история" / Гераськин Ю. В. – М., 2009. – 50 с.

9. Федотов А. А. Русская православная церковь в 1943–2000 гг.: внутрицерковная жизнь, взаимоотношения с государством и обществом (по материалам Центральной России) : автореф. дис. ... д-ра ист. наук : спец. 07.00.02. "Отечественная история" / Федотов А. А. – Иваново, 2009. – 48 с.

10. Шкаровский М. В. Русская православная церковь при Сталине и Хрущёве (государственно-церковные отношения в СССР в 1939–1964 годах) / М. В. Шкаровский. – М. : Крутицкое патриаршее подворье, 1999. – 400 с.

11. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.) : колективна моногр. : у 3 ч. / відп. ред. В. М. Даниленко. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010.

Ч. 3. – 2010. – 336 с.

12. Михайлуца М. І. Православна церква на Півдні України в роки Другої світової війни (1939–1945) / М. І. Михайлуца. – Одеса : БМБ, 2008. – 392 с.

13. Державний архів Херсонської області (Далі – ДАХО), ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 245.

14. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 249.

15. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 245.

16. ДАХО, ф. Р. 1979, оп. 12, спр. 5.
17. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 256.
18. Швець Л. М. Становище уповноважених ради у справах руської православної церкви в апаратах облвиконкомів у другій половині 50-х рр. XX ст. / Л. М. Швець // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Просвіта, 2005. – Вип. XIX. – С. 294–298.
19. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 135.
20. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 138.
21. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 146.
22. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 148.
23. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 148.
24. ДАХО, ф. Р. 1979, оп. 12, спр. 14.
25. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 148.
26. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 259.
27. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 149.
28. ДАХО, ф. Р. 1979, оп. 12, спр. 28.
29. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 256.
30. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 145.
31. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 146.
32. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 148.
33. Михайлуца М. І. Православна церква на Півдні України в роки Другої світової війни (1939–1945) / Микола Іванович Михайлуца. – Одеса : ВМВ, 2008. – 392 с.
34. ДАХО, ф. Р. 1979, оп. 12, спр. 36.
35. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 126.
36. ДАХО, ф. Р. 1979, оп. 12, спр. 14.
37. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 155.
38. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 135.
39. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 152.
40. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 152.
41. ДАХО, ф. Р. 1979, оп. 12, спр. 45.
42. Шкаровский М. В. Русская Православная Церковь в XX веке / М. В. Шкаровский. – М. : Вече, Лепта, 2010. – 480 с.
43. Там само.
44. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 163.
45. Там само.
46. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 252.
47. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 254.
48. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 254.
49. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 201.
50. ДАХО, ф. Р. 3727, оп. 1, спр. 142.